

ชุมชนไม่มีค่าต้นแบบเพื่อการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาชุมชนดงน้อย
อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม

Valuable Woodlot Community Prototype for Tourism: A Case Study of
Dong Noi Village, Nadoon District, Maha Sarakham Province

มยุรี นาสา คาร์น^{1*} กมลทิพย์ เหล่าอรรคะ¹ มงคล คาร์น² เฉลิมเกียรติ สุริยะวงศ์¹

กฤตณพัฒน์ สิงห์สีโว¹ และ พิไลวรรณ ชมภูบ่อ¹

Mayuree Nasa Khan^{1*}, Kamonthip Laoakha¹, Mongkol Khan², Chalermkiat
Suriyawong¹ Kritnaphat Singsivo¹ and Philaiwan Chompoopor¹

¹คณะการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จ.มหาสารคาม 44000

Faculty of Tourism and Hotel Management, Mahasarakham University, Maha Sarakham 44150, Thailand

²คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จ.มหาสารคาม 44150

Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Maha Sarakham 44150, Thailand

* Corresponding author: Email: mayuree.n@msu.ac.th

(Received: May 30, 2021; Accepted: September 14, 2021)

Abstract: This paper aims to examine the status of community tourism based on the valuable woodlot. Another aim is to establish tourism activities related to forest conservation activity in the community. The study using indicators and criteria determined sustainable forest management in the community and community-based tourism. The focus group and the appreciation influence control (AIC) were conducted with the Dong Noi community. The results show that the sustainable community forest management status is at the moderate level (1.92 of 3.00), and the status level of the community-based tourism at a high level (2.48 of 3.00). The study indicated that establishing the tourism activities related to forest conservation and establishing the valuable wood community should factor in the potential of the community's environmental capital and human capital. The recruitment of teamwork within the community and the collaboration with the outside network is another crucial requirement for success.

Keywords: Community-based tourism, valuable wood community, community tourism prototype

บทคัดย่อ: การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม่มีค่าและเพื่อพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ให้เป็นชุมชนไม่มีค่าต้นแบบเพื่อการท่องเที่ยวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้วิธีการประเมินสถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ด้วยตัวชี้วัดสถานภาพด้านไม่มีค่าของชุมชน และการประเมินสถานภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนดงน้อย อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม โดยการสนทนากลุ่มและระดมความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์กับชุมชนดงน้อย ผลการศึกษาพบว่า สถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน มีสถานภาพอยู่ในระดับกลาง ค่าคะแนนเท่ากับ 1.92 จาก 3.00 และสถานภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนอยู่ในระดับสูง ค่าคะแนนเท่ากับ 2.48 จาก 3.00 ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่า การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน และการจัดตั้งชุมชนไม่มีค่า

เพื่อการท่องเที่ยว จำเป็นต้องศึกษาถึงสถานภาพของทรัพยากรป่าไม้ เพื่อทราบถึงสถานภาพของทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ แล้วจึงศึกษาสถานภาพด้านการท่องเที่ยว เพื่อทราบถึงสถานภาพของทุนทางบุคลากรของชุมชนที่จะดำเนินการ เพื่อให้ทีมงานมีเป้าหมายไปในทิศทางเดียวกัน พร้อมกับสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายนอก เพื่อให้ชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม่มีการดำเนินการที่นำไปสู่ความยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน ชุมชนไม่มีค่า ชุมชนต้นแบบการท่องเที่ยว

คำนำ

แนวคิดด้านการเพิ่มพื้นที่ป่าและเพิ่มจำนวนต้นไม้ เพื่อนำไปสู่การมีความมั่นคงในอาชีพตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง การจะดำเนินงานเพื่อให้ได้ชุมชนไม่มีค่า กลไกหนึ่งที่สำคัญคือ การพัฒนาชุมชนต้นแบบไม่มีค่า เพื่อการขยายผลไปสู่ชุมชนอื่น ๆ โดยชุมชนหรือวิสาหกิจชุมชนต้นแบบที่เกี่ยวข้องกับไม่มีค่า เช่น การผลิตกล้วยไม้คุณภาพดี การจัดการสวนปามีค่าแบบครบวงจร การพัฒนาผลิตภัณฑ์ไม่มีค่า หรือแม้กระทั่งการใช้ประโยชน์ทางด้านการเป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่ประชาชนทั่วไปในด้านคุณค่าของป่าไม้ หรือการใช้เป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว ก็เป็นวิธีการที่สามารถใช้เป็นกระบวนการในการส่งเสริมและพัฒนาชุมชน ซึ่งการจะทำกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ที่กล่าวมา จำเป็นจะต้องอาศัยการใช้การวิจัยและนวัตกรรมเข้าไปเสริมศักยภาพของชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง และชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและจัดการตนเองได้ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน งานวิจัยด้านการพัฒนาชุมชนต้นแบบบนฐานเศรษฐกิจไม่มีค่าอย่างเป็นระบบ ยังไม่มีการดำเนินการ โดยส่วนใหญ่เป็นการวิจัยเพื่อส่งเสริมและการขับเคลื่อนโครงการชุมชนไม่มีค่าภายใต้ความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ได้แก่ สำนักงานวิจัยแห่งชาติ กรมป่าไม้ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน) คณะวนศาสตร์ เป็นต้น ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการดำเนินงาน โดยเฉพาะการดำเนินการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนต้นแบบ ภายใต้กระบวนการวิจัยที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน เพื่อให้เกิดการกระจายไปในแต่ละภูมิภาค เพื่อการนำผลงานวิจัยและนวัตกรรมของ

ชุมชนต้นแบบที่ได้ไปขยายผลสู่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป (Klangsup *et al.*, 2021)

สำหรับชุมชนดงน้อย ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนหนึ่งในท้องถิ่นอีสาน ที่รายรอบไปด้วยพื้นที่ฐานเศรษฐกิจชุมชนเกษตรเป็นหลักของพื้นที่ (Khampuanbutra, 2014) ทั้งยังได้รับการส่งเสริมและพัฒนาทางด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาแล้วในระยะหนึ่ง โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐหลากหลายหน่วยงาน ทั้งในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ ซึ่งในปีที่ผ่านมา ได้รับการพัฒนาให้เป็น 1 ใน 160 ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (Community Development Department, 2019a) ที่ได้ผ่านกระบวนการพัฒนาชุมชนผ่านการขับเคลื่อนชุมชนด้วยแนวคิดท่องเที่ยวโอท็อป นวัตวิถี นำคุณค่าของท้องถิ่นในด้านสังคม วัฒนธรรมมายกระดับให้เป็นชุมชนท่องเที่ยว (Palasak & Sikraiphak, 2020) เป็นชุมชนท่องเที่ยววิถีชีวิต เมืองโบราณ ควบคู่ไปกับการเรียนรู้วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหมู่บ้านรางวัลพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็นเป็นสุข” และปัจจุบันจัดตั้งเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ระยะที่ 5 ของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อีกทั้งยังมีการนำการอนุรักษ์ป่าไม้มารวมเข้าในกิจกรรมท่องเที่ยวอีกด้วย

จากศักยภาพของความเป็นชุมชนท่องเที่ยวของบ้านดงน้อย ที่ได้มีการนำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนมาผนวกในกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน (Community Development Department, 2019b) ดังนั้นแล้ว จึงมีความจำเป็นที่การนำองค์

ความรู้ทางด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนมาสร้างกระบวนการสื่อความหมายอย่างเป็นระบบซึ่งถือเป็นแนวทางในการช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ดี (Sumpowngern, 2018) เพื่อให้กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สร้างความสมดุลระหว่างการใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น (Maneerote, 2017) การศึกษาในครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสถานภาพชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม่มีค่า และเพื่อพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบ บนฐานเศรษฐกิจไม่มีค่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อุปกรณ์และวิธีการ

พื้นที่ศึกษา

ชุมชนบ้านดงน้อย อยู่ในพื้นที่ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม เป็นชุมชนโบราณที่สืบเชื้อสายมาจากเมืองศรีสัตนาคนหุต หรือเวียงจันทน์ล้านช้าง (Khampuanbutra, 2014) ตั้งถิ่นฐานอยู่ติดกับหนองน้ำ และประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดมหาสารคาม มีขนาดพื้นที่หมู่บ้าน ประมาณ 1,115 ไร่ เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีจำนวนครัวเรือน 74 ครัวเรือน และมีประชากร 246 คน เป็นชาย 112 คน และหญิง 134 คน (Community Development Center, 2019)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การสำรวจความต้องการและความคิดเห็นของชุมชนด้วยการสนทนากลุ่ม (focus group) และการระดมความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์ (appreciation influence control - AIC) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนทั้งด้านป่าไม้มีค่าของชุมชนและประโยชน์ป่าไม้มีค่าของชุมชนและการประเมินมูลค่าต้นไม้ (Jamwong, 2020) เพื่อเป็นวัตถุดิบสำหรับระบบสื่อความหมายธรรมชาติชุมชนไม่มีค่าเพื่อการท่องเที่ยว ด้วยวิธีการ

เก็บข้อมูลปฐมภูมิ และการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างช่วยกันวิเคราะห์ประเด็นและระดมความคิดร่วมกัน (Brain-storming) โดยประชากรคือสมาชิกชุมชนดงน้อย ตำบลพระธาตุ อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่มีศักยภาพในการให้ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวและกลุ่มธนาคารต้นไม้ของชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มธนาคารต้นไม้ กลุ่มท่องเที่ยวจำนวน 20 คน โดยทำการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนมิถุนายน - กันยายน 2563

2. การประเมินสถานภาพป่าไม้ในชุมชน การประเมินสถานภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน จากการทบทวนเอกสารและตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวและการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของชุมชน และทำการประเมินค่า index of item objective congruence (IOC) โดยผู้เชี่ยวชาญ มีค่าคะแนนตั้งแต่ 0.5 – 1.00 ซึ่งเกณฑ์และตัวชี้วัดประกอบไปด้วย 1) เกณฑ์และตัวชี้วัดด้านการจัดการป่าชุมชน อย่างยั่งยืน เป็นชุดเกณฑ์และตัวชี้วัดระดับชาติซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ได้ในระดับพื้นที่การจัดการประกอบไปด้วย 7 ด้าน 37 ตัวชี้วัด (Onprom, 2020) และ 2) เกณฑ์และตัวชี้วัดด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนากลุ่มหรือชุมชนในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของชุมชนท้องถิ่นที่ทำการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีมาตรฐานในด้านการบริการและการจัดการที่ยั่งยืนครบทุกมิติ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม และให้เป็นไปตามแนวคิดและหลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ชุมชนไม่คิดพึ่งพาการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว แต่รู้ตัวและเตรียมพร้อมเมื่อการท่องเที่ยวเข้ามาก็สามารถดำเนินการและจัดการให้เกิดความยั่งยืนได้ เกณฑ์และตัวชี้วัดในการประเมินจะประกอบไปด้วย 5 ด้าน 121 ตัวชี้วัด (Suansri and Yichorhor, 2013) โดยการประเมินทั้งสถานภาพป่าไม้ในชุมชนและการประเมิน

สถานภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำการประเมิน โดยนักวิจัยที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านการประเมิน สถานภาพป่าไม้และการประเมินสถานภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน จำนวน 5 ท่าน ด้วยการให้ค่า

คะแนนตามเกณฑ์การประเมิน โดยค่าคะแนนเป็น 1 ถึง 3 ซึ่งเกณฑ์ในการประเมิน ดังแสดงในตาราง Table 1 ดำเนินการประเมินสถานภาพในภาคสนาม ในช่วงเดือนมิถุนายน - กันยายน 2563

Table 1. Indicators of the assessment of the sustainable community forest management and community-based tourism in Dong Noi

Item	Indicators
Assessment of the sustainable community forest management	
1	Congruence of the laws and policy
2	Proportion and condition of the community forest
3	Forest ecosystem condition and adaptation
4	Forest products and ecosystem services
5	Forest biodiversity
6	Soil and water conservation
7	Local community's economic, social and culture
8	Integrated community management system
9	Equality management in benefit distribution
10	Cultural heritage conservation
11	Natural and environmental management for sustainability
12	Services and safety of community-based tourism

Source: Onprom (2020); Suansri and Yichorhor (2013)

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ผลการสนทนากลุ่ม (focus group) และการระดมความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์ (appreciation influence control - AIC) ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

2. การวิเคราะห์ศักยภาพป่าไม้มีค่าของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว การวิเคราะห์สถานภาพปัจจุบันของชุมชน ทั้งสถานภาพด้านไม่มีค่าของชุมชน และสถานภาพด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้วยสมการถ่วงน้ำหนักอย่างง่าย (Emphandhu and Klabsuk, 2007; Morgan, 1999; Nasa and Hassan, 2016; Tanakanjana, *et al.*, 2005)

การประเมินโดยกำหนดค่าถ่วงน้ำหนัก (W) และค่าคะแนน (R) ตั้งแต่ 1 ถึง 3 จากนั้นนำผลคะแนนจากการประเมินจากตาราง Table 1 มาคำนวณด้วยสมการเพื่อหาระดับสถานภาพ ดังนี้

$$\text{ระดับสถานภาพ} = \sum_{i=1}^n (W_i \times R_i) / \sum_{i=1}^n W_i$$

โดยที่ W_{1-i} = ค่าถ่วงน้ำหนัก ตัวชี้วัดที่ 1 ถึง i

R_{1-i} = ค่าคะแนน ตัวชี้วัดที่ 1 ถึง i

เมื่อได้ผลคะแนนจากการข้างต้นแล้ว จึงนำมาเปรียบเทียบช่วงชั้นเพื่อหาระดับของสถานภาพ ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 ระดับด้วยการคำนวณดังต่อไปนี้

$$\begin{aligned} \text{ช่วงชั้นของระดับ} &= \frac{\text{ค่าสูงสุด} - \text{ค่าต่ำสุด}}{\text{จำนวนระดับ}} \\ \text{สถานภาพ} &= \frac{3 - 1}{3} \end{aligned}$$

โดยที่ 2.34 – 3.00 = ระดับสูง
1.67 – 2.33 = ระดับปานกลาง
1.00 – 1.66 = ระดับต่ำ

ผลการศึกษา

1. ผลการศึกษาสถานภาพชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม่มีค่า โดยใช้แบบประเมินสถานภาพในพื้นที่ชุมชนดงน้อย พบว่า สถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนชุมชนดงน้อย มีระดับสถานภาพอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าคะแนนเท่ากับ 1.92 ซึ่งค่าคะแนนสูงสุด คือ 3.00 ในตัวชี้วัดด้านความสอดคล้องกับกฎหมาย นโยบาย และมาตรการที่เกี่ยวข้อง สืบเนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนนั้น เป็นพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์ชัดเจน ที่

ดำเนินการปลูกต้นไม้ในโครงการธนาคารต้นไม้ ส่วนพื้นที่อื่น ๆ จะเป็นพื้นที่ของวัดดงน้อยและพื้นที่สาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน อีกทั้งทางกลุ่มธนาคารต้นไม้ ก็มีหลักฐานการบริหารจัดการรายรับรายจ่ายที่เป็นรูปธรรมและโปร่งใส

ในส่วนของค่าคะแนนในระดับต่ำ ได้แก่ ตัวชี้วัดด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งทางชุมชนดงน้อยเอง ยังไม่มีการดำเนินการหรือกลไกด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ ที่เป็นรูปธรรม โดยในฤดูแล้งชุมชนจำเป็นต้องจำกัดการใช้น้ำในภาคการเกษตรกรรม และสำหรับข้อมูลด้านผลผลิตและนิเวศบริการของพื้นที่ป่าไม้ ก็ยังเป็นปัจจัยที่ยังมิได้มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมเช่นเดียวกัน จึงทำให้ผลจากการวิเคราะห์ค่าคะแนนดังกล่าว มีค่าคะแนนอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งหากมีการนำเสนอข้อมูลเหล่านี้ ไปยังหน่วยงานสถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ก็มีความเป็นไปได้ว่า ค่าคะแนนในส่วนนี้จะมีความสูงขึ้น ดังแสดงในตาราง Table 2

Table 2. Assessment of the sustainable community forest management in Dong Noi

Item	Indicators	Score ^{1/}	Status
1	Congruence of the laws and policy	3.00	High
2	Proportion and condition of the community forest	2.86	High
3	Forest ecosystem condition and adaptation	1.73	High
4	Forest products and ecosystem services	1.17	Low
5	Forest biodiversity	1.18	Low
6	Soil and water conservation	1.00	Low
7	Local community's economic, social and culture	2.46	High
Overall		1.92	Moderate

Source: Field work between June – July 2020

Remark: 1/ Total score is 3.00

สำหรับผลการศึกษาสถานภาพด้านการท่องเที่ยว พบว่า มีสถานภาพอยู่ในระดับสูง โดยมีค่าคะแนน 2.48 ซึ่งทั้งปัจจัยด้านระบบบริหารจัดการโดยชุมชนแบบบูรณาการทั้งทรัพยากร ธรรมชาติ วัฒนธรรม สุขภาพ/สุขอนามัย ความปลอดภัย คน/

สังคม ผลประโยชน์ คุณภาพการบริการและการตลาด มีค่าคะแนนสูงสุด มีค่าคะแนน 2.56

ส่วนในด้านตัวชี้วัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการจัดการทรัพยากร

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นระบบและยั่งยืน การบริการและมีความปลอดภัยของการท่องเที่ยว โดยชุมชน มีค่าคะแนนอยู่ในระดับสูงเช่นเดียวกัน

ทั้งนี้ ค่าคะแนนในระดับสูงดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นถึงความพร้อมของชุมชนแห่งนี้ ที่มีระบบ

การบริหารจัดการ การกระจายผลประโยชน์ การบริการที่ดี และมีความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี แสดงให้เห็นถึงควมมีประสิทธิภาพการจัดการของทีมบริหารกลุ่มท่องเที่ยว หรือแม้แต่กลุ่มผู้นำชุมชนดงน้อยเป็นอย่างดี (Table 3)

Table 3. Assessment of the Dong Noi community-based tourism

Item	Indicators	Score ^{1/}	Status
1	Integrated community management system	2.56	High
2	Equality management in benefit distribution	2.52	High
3	Cultural heritage conservation	2.42	High
4	Natural and environmental management for sustainability	2.48	High
5	Services and safety of community-based tourism	2.41	High
Overall		2.48	High

Source: Field work between June – July 2020

Remark: 1/ Total score is 3.00

2. ผลการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริม การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวต้นแบบบนฐานเศรษฐกิจไม่มีค่าของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ในการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยว และโครงการธนาคารต้นไม้ของชุมชนดงน้อย พบว่า ชุมชนบ้านดงน้อย ได้มีการดำเนินการเริ่มต้นกิจกรรมโครงการธนาคารต้นไม้ร่วมกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขามหาสารคาม นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 ซึ่งได้มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ. 2560 ด้วยการเริ่มเพาะพันธุ์กล้าไม้ยางนา และปลูกไม้ยางนาขึ้นในพื้นที่ของตนเอง และในปี พ.ศ. 2563 นี้เอง ได้ส่งสมาชิกของกลุ่มธนาคารต้นไม้ เข้าอบรมผู้ตรวจประเมินมูลค่าต้นไม้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร โดยทีมผู้นำเห็นพ้องต้องกันว่าการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ กลุ่มผู้นำจะต้องเป็นกลุ่มทำงานที่ริเริ่มดำเนินการเพื่อให้เห็นผลและเป็นตัวอย่างแก่สมาชิกคนอื่นในชุมชน อาทิ การดำเนินการกิจกรรมเก็บปลูกไม้ยางนาไปเพาะพันธุ์กล้าไม้เพื่อปลูกในที่นาของ

ตนเองและจำหน่ายแจกให้กับผู้ที่สนใจ นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2552 เป็นต้นมา จวบจนปัจจุบัน การเพาะพันธุ์กล้ายางนา ก็เป็นที่ต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งผู้คนจากชุมชนอื่นเข้ามาติดต่อซื้อขายสร้างรายได้เพิ่มขึ้น เป้าหมายถัดไปของกลุ่มธนาคารต้นไม้ชุมชนดงน้อย ก็คือ การประเมินมูลค่าต้นไม้เพื่อเข้าร่วมโครงการของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เนื่องจากเล็งเห็นถึงประโยชน์อันจะเกิดจากการดำเนินกิจกรรมการปลูกไม้ยางนาหรือไม้ป่าชนิดอื่น ๆ ในพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง ที่สามารถใช้ต้นไม้เป็นหลักค้ำประกันเงินกู้ได้ ทั้งยังสามารถสร้างเรื่องเล่าของชุมชนในด้านการเป็นส่วนหนึ่งของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวได้

ในด้านของการกำหนดเค้าโครงเรื่อง (theme) เรื่องเล่าชุมชนไม่มีค่าไทดงน้อย ที่ได้ร่วมการระดมความคิดเห็นกับชุมชนดงน้อยแล้ว พบว่าเค้าโครงเรื่องที่ได้จากการระดมสมองร่วมกับชุมชนคือ “ชุมชนไม่มีค่าร้อยล้าน” โดยกำหนดในกิจกรรมเส้นทางศึกษาธรรมชาติกลุ่มไม่มีค่าร้อยล้านไทดงน้อย และกำหนดแนวคิดหลัก (main idea) ในการสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นประเด็นด้านเรื่องเล่า

ระหว่างทางของความมุ่งมั่นตั้งใจของกลุ่มธนาคาร ต้นไม้ชุมชนดงน้อย ในการนำพาสมาชิกกลุ่มให้ประสบความสำเร็จในด้านการมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการส่งเสริมการปลูกไม้ยืนต้นที่ใช้เวลานานสิบปี กว่า จะมาถึงปัจจุบัน รวมทั้ง เรื่องเล่าที่มาของไม้มีค่าของชุมชนในแต่ละจุด เช่น ไม้ไผ่ขนาดคอนปู้ตา ไม้ไผ่ ยางนาภายในวัดดงน้อย ไม้ไผ่ยางนาเกินร้อยปี ไม้ยูคาลิปตัสกลุ่มแรกในประเทศไทย ที่นำมาปลูกในพื้นที่วัดดงน้อย โดยเจ้าอาวาสวัดดงน้อยในอดีต เหล่านี้ ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญของชุมชนไม้มีค่าแห่งนี้

3. ผลจากการถอดบทเรียนในประเด็นปัจจัยสู่ความสำเร็จของกลุ่มธนาคารต้นไม้ดงน้อย มีปัจจัยที่ส่งเสริมความสำเร็จ ดังนี้

3.1 มีการประเมินและสอบถามความต้องการของสมาชิกในชุมชน ด้านการพัฒนาชุมชน ไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว เพื่อให้มีเป้าหมายร่วมกัน (need assessment and set ultimate goal) เนื่องจากชุมชนที่มีความพร้อมในด้านการพัฒนาเพื่อเป็นชุมชนไม้มีค่าควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว จำเป็นจะต้องเกิดจากความต้องการของสมาชิกในชุมชนโดยภาพรวม เพื่อให้การดำเนินการ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนในสองทิศทาง ได้แก่ การพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว ที่ต้องใช้ทรัพยากรฐานรากที่ชุมชนมีอยู่ เพื่อเป็นทุนทางสิ่งแวดล้อม (environmental/natural capital) และทุนทางกายภาพ (physical capital) ในการดำเนินงานด้านชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว

3.2 มีการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน (working committee/teamwork) และแต่งตั้งผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและเป็นตัวอย่างที่ดี (leadership) ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมที่มีรายละเอียดการดำเนินงานที่หลากหลาย จึงมีความจำเป็นในการจัดตั้งทีมดำเนินงานและจัดตั้งขึ้นมาในรูปแบบคณะกรรมการดำเนินงานที่มี

ความชัดเจน เพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่ การดำเนินงานในแต่ละขั้นตอน ให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ รวมทั้งต้องมีการแต่งตั้งผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการทำงาน สามารถรวมพลังกำลังทั้งทางกายภาพและพลังใจจากสมาชิกในชุมชนได้ ซึ่งอาจจะเป็นผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน หรือสมาชิกในชุมชนที่มีภาวะผู้นำและชื่นชอบการทำกิจกรรมกลุ่ม อีกทั้งยังมีความสามารถในการประสานงานได้ดี กับหน่วยงานภายนอกชุมชนอีกด้วย เหล่านี้ก็ถือว่าเป็นชุมชนที่มีทุนทางบุคคล (human capital) มีความพร้อมในการดำเนินงานพัฒนาต่อไป

3.3 มีการสร้างความร่วมมือภายในชุมชน (co-operation) และความร่วมมือจากเครือข่ายภายนอก (collaboration) การดำเนินการพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว นอกจากจะมีทีมดำเนินงานที่เข้มแข็งแข็งแกร่งแล้ว การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับสมาชิกในชุมชน จะเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนยิ่งขึ้น ซึ่งมีส่วนผลักดันให้กิจกรรมในชุมชนได้รับความร่วมมือและเกิดบรรยากาศของการร่วมมือร่วมใจกันนำพาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า และสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม เกิดเป็นทุนทางสังคม (social capital) ของชุมชนได้ และหากจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนไม้มีค่าและชุมชนท่องเที่ยวได้ ต้องสร้างเครือข่ายภายนอก กับทั้งหน่วยงานราชการ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมภายนอกด้วย เพื่อสร้างความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนต้นแบบ เช่น การได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร งบประมาณจากหน่วยงานวิจัยและสถาบันการศึกษา หน่วยงานการปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เพื่อมาสร้างทุนทางการเงิน (financial capital) ของชุมชนในการพัฒนาต่อไป

3.4 มีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพ (SWOT analysis) ของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งเป็นชุมชนที่ได้รับการ

สนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดมหาสารคาม รวมไปถึงกรมพัฒนาชุมชน ที่ได้ประกาศให้ชุมชนดงน้อยเป็นชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ในปี พ.ศ. 2562 ที่ผ่านมา ด้วยคำขวัญการท่องเที่ยวของชุมชนที่ว่า “หมู่บ้านมะพร้าว น้ำหอม กระปุกไม้ไผ่ ออสมินเงิน แสน ดินแดนวิถีพุทธ จุดเริ่มต้นถนนมาลาเห็ด นางฟ้าแสนหวาน สรรพคุณสมุนไพร ดอนปู่ตาคักดีสิทธิ์ ร่วมน้อมจิตบุญรวมญาติ” ผลจากการวิเคราะห์การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านดงน้อย ด้วยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและศักยภาพ พบว่าชุมชนดงน้อยมีทุนทางบุคลากรที่เข้มแข็ง ชุมชนมีความสมัครสมานสามัคคีในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน อีกทั้งยังมีการกระจายการทำงานของทีมงานในชุมชนได้เป็นอย่างดี อีกทั้ง ยังมีจุดแข็งในด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนดงน้อย สามารถสร้างหลากหลายของประสบการณ์นั้น ทนทานและการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี นับตั้งแต่ความเป็นชุมชนเมืองโบราณนครจำปาศรี อายุนับพันปี ที่มีวิถีชีวิตเกษตรกรรมอยู่ท่ามกลางป่าของชุมชนที่หวงแหนและอนุรักษ์รักษาไว้ให้คนรุ่นหลัง อีกทั้งยังมีการเพิ่มพูนปริมาณต้นไม้อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการเพาะพันธุ์กล้วยไม้ เอาไว้แจกจ่ายและจำหน่ายแก่ผู้ที่สนใจและนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน รวมไปถึงประเด็นด้านความสำคัญของพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนดงน้อย นอกจากจะได้รับการสนับสนุนการริเริ่มโครงการจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรแล้ว ชุมชนดงน้อย ยังได้รับการประเมินจากหน่วยงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคาม (ทสจ.) เพื่อประเมินพื้นที่สีเขียวของจังหวัด จากในช่วงเริ่มต้นกลุ่มธนาคารต้นไม้ในปี พ.ศ. 2552 ผลประเมินพื้นที่สีเขียว คิดเป็นร้อยละ 2.5 และได้รับการประเมินพื้นที่สีเขียวอีกครั้งเมื่อผ่านไประยะ 10 ปี พบว่าพื้นที่สีเขียวเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 5.7 ซึ่งทางกลุ่มธนาคารต้นไม้และกลุ่มผู้นำชุมชน มีความเห็นว่า พื้นที่สีเขียว

ปริมาณเพิ่มขึ้น เนื่องด้วยกิจกรรมส่งเสริมการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ ที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นนับแต่ปี พ.ศ. 2552 เป็นต้นมา อีกทั้งการกีดกันร่วมกันในเรื่องการตัดไม้และการปลูกไม้ทดแทนชัดเจน

อภิปรายผล

จากผลจากการศึกษาถึงสถานภาพชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม่มีค่าและการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน พบว่า แนวคิดและแนวทางการดำเนินการจากผลการศึกษาเพื่อพัฒนาชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม่มีค่า แล้วนำมาถอดบทเรียนการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนดงน้อยตามกระบวนการดำเนินการ ดังนี้

การประเมินและสอบถามความต้องการของสมาชิกในชุมชน ด้านการพัฒนาชุมชนไม่มีค่าและชุมชนท่องเที่ยว เพื่อให้มีเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เป็นขั้นเริ่มต้นของการดำเนินโครงการพัฒนาใด ๆ ในพื้นที่ การสำรวจความต้องการของชุมชนเป็นกลไกเพื่อป้องกันการไม่ได้รับความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการ (Papassarakian *et. al*, 2019) จากนั้น กระบวนการจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน และแต่งตั้งผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและเป็นตัวอย่างที่ดี (leadership) ซึ่งผู้นำที่มีความสามารถจะสามารถนำพาการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จง่ายขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ Luangchandang *et al.* (2018) ที่ชี้วัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จะประสบความสำเร็จได้ยาก หากขาดผู้นำที่มีความสามารถ ซึ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการที่สำคัญในขั้นต้นของการพัฒนาชุมชนต้นแบบ และเพื่อให้การดำเนินงานมีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน การจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินงานก็ทำให้คนในชุมชนทราบถึงบทบาทหน้าที่ของตน มีความร่วมแรงร่วมใจกัน ก็จะสามารถดำเนินกิจกรรมการพัฒนาได้หลากหลายรูปแบบขึ้น เป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วมรวมทั้งการสร้างความร่วมมือภายในชุมชน และ

ความเครือข่ายภายนอก ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนนั้น ๆ เพื่อสร้างการเรียนรู้การบริหารจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชน สร้างการมีส่วนร่วมภายใน และประสานความร่วมมือจากภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Duangpuppama and Phuworakij (2020) ที่พบว่าการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม จะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนในทิศทางที่ดี

สำหรับกระบวนการประเมินสถานภาพป่าไม้ในชุมชนเพื่อหากลุ่มไม้มีค่า เป็นการนำกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการค้นหาของดีด้านทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้รับรู้ร่วมกันเพื่อเกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยการเสริมสร้างความรู้และตระหนักในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของ Ammawong (2017) ที่พบว่า กิจกรรมการเสริมสร้างความรู้ในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน จะต้องใช้วิธีการสำรวจสภาพปัญหาในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของประชาชนร่วมกัน จึงจะเกิดการตระหนักและมีจิตสาธารณะร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้ จากนั้นกระบวนการประเมินสถานภาพทรัพยากรท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการจัดทำระบบสื่อความหมายการท่องเที่ยว และจัดทำเส้นทางและโปรแกรมการท่องเที่ยวเพื่อเสนอต่อนักท่องเที่ยว เป็นกระบวนการขั้นถัดมาด้วยการใช้เครื่องมือสำหรับการประเมินศักยภาพพื้นที่ นอกจากชุมชนจะทราบความสำคัญของป่าไม้ในชุมชนและใช้ประโยชน์เพื่อการเลี้ยงชีพใช้ไม้เป็นฟืนในครัวเรือนแล้ว ป่าไม้ของชุมชนยังสามารถนำมาทำกิจกรรมเรื่องเล่าของชุมชนผ่านกระบวนการ กำหนดเค้าโครงของการสื่อความหมายแล้วจัดทำเรื่องเล่าชุมชน เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ด้วยการนำความหลากหลายทางชีวภาพของป่าไม้ชุมชน มาสร้างคุณค่าทางการท่องเที่ยว เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวชีวภาพได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Caichompoo (2013)

และสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน) ที่พัฒนาแนวคิดการท่องเที่ยวชีวภาพ หรือ bio-tourism ด้วยการนำทุนธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพมาสร้างคุณค่าและรายได้จากทรัพยากรในท้องถิ่นตนเอง แล้วเกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรให้มีความยั่งยืนต่อไป (Biodiversity-Based Economy Development Office, 2021)

สรุป

การจะเป็นชุมชนท่องเที่ยวบนฐานเศรษฐกิจไม้มีค่า ต้องเป็นชุมชนที่มีสถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืนอยู่ในระดับดี ต้องมีทุนทางทรัพยากรไม้มีค่า มีนโยบายและมาตรการการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งต้องมีสถานภาพด้านการท่องเที่ยวอยู่ในระดับดี ซึ่งเน้นที่ความพร้อมของชุมชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และสามารถพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของทุนทางบุคลากรซึ่งต้องทำงานร่วมกันและสร้างเครือข่ายภายนอกเพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และควรใช้ศักยภาพของไม้มีค่าร่วมกับการสร้างเรื่องเล่าที่น่าสนใจเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยว

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ อยู่ภายใต้แผนวิจัยพัฒนาด้านแบบชุมชนไม้มีค่าเพื่อการขยายผลในประเทศไทย (Development of prototype of valuable wood lot community for extension in Thailand) ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2562

เอกสารอ้างอิง

- Ammawong S. and S Kamjadpai. 2017. Enhancing knowledge and awareness in conserving the community forest to the youths through participation between the school, village and temple: a case study in nonsomboun village school, Bolikhan district, Bolikhamxai province, LAO people's democratic republic. *Graduate Studies Journal* 14(65): 95-106. (in Thai)
- Biodiversity-Based Economy Development Office (Public Organization). 2021. BioTourism. Biodiversity - Based Economy Development Office (Public Organization); Bangkok. 28 p. (in Thai)
- Caichompoo, S. 2013. Utilization of Resources, Biodiversity and Local Wisdom for Tourism of Khung Bangkachao, Phrapradaeng District, Samutprakan Province, *Academic Journal Phranakhon Rajabhat University*, 4(2). 8-15. (in Thai)
- Community development center. 2019. Report of thai rural villages. (Online). Available: <http://ebmn.cdd.go.th/#/kcc/report> (February 20, 2020). (in Thai)
- Community Development Department. 2019a. Community tourism: OTOP inno-live. (Online). Available: http://cvt.nawatwithi.com/index_app.php (November 21, 2019). (in Thai)
- Duanguppama, S. and P. Phuworakij. 2020. Study of market management guidelines for fish-based products business as a model for community economy of kalasin province. *Journal of Community Development and Life Quality* 8(3): 649-659. (in Thai)
- Emphandhu, D. and R Klabsuk. 2007. Assessment of nature-based tourism site potential at Chiang Mai province. PP. 739-746. *In: Proceedings of 45th Kasetsart University Annual Conference: Architecture and Engineering and Natural Resources and Environment*. Kasetsart University; Bangkok. (in Thai)
- Jamwong, N. 2020. Handbook of forest status assessment training in Dong Noi village. Kasetsart University; Bangkok. (in Thai)
- Khampuanbutra, W. 2014. Participation of communities on the cultural ecotourism management at the area of Pratat sub-district, Nadoon district, Mahasarakham province. *Area Based Development Research Journal* 6(3): 5-22. (in Thai)
- Klangsup, N., B. Moungrsrimuangdi, T. Lattirasuwan, P. Pitaktansakul, M.N. Khan, R. Sunintaboon and D. Duangnamol. 2021. Development of prototype of valuable woodlot community for extension in Thailand. PP. 114-115. *In: Proceedings of Forestry Conference: Kasetsart University; Bangkok*. (in Thai)
- Luangchandang, F., S. Kungwon and W. Nunthasen. 2018. The potential of role-model communities in sustainable and creative tourism. *Electronic Journal of Open and Distance Innovative Learning* 8(2): 52 – 83. (in Thai)

- Maneerote, N. 2017. Community Based Tourism Management, *Journal of International and Thai Tourism*, 13(2), 25-46. (in Thai)
- Morgan, R. 1999. A novel, user-based rating system for tourist beaches, *Tourism Management* 20(4), 393-410.
- Nasa, M. and F. B. Hassan. 2016. Assessment of tourism resource potential at Buriram province, Thailand, *Asian Social Science* 12(10): 27-34.
- Onphrom, S. 2020. Criteria and indicators for Thailand sustainable forest management. Royal Forest Department; Bangkok. (in Thai)
- Palasak, J. & Sikraiphak, R. 2020. Approach Management to Community Driven Processes of the Tourist Community OTOP Nawatvithi Projects: A Case Study BanWarn, Namkham Sub-district, Muang-Srisaket District, Sisaket Province, *Journal of Local Government and Innovation*, 4(3), 113-124. (in Thai)
- Papassarakan, S., A. Ruksuwan, M. Phanichayanuwat and S. Vithanwatana. 2019. Community needs assessment for capacity development to value added enterprises of ecotourism and Nakhon Nayok province Research report. Suan Dusit University; Bangkok. 213 p. (in Thai)
- Suansri, P. and S. Yichorhor 2013. Community-based Tourism Handbook. Institute of Community-based Tourism; Chiang Mai. (in Thai)
- Sumpowngern, A. 2018. Communication Approaches for Participation in Forest Resources and Wildlife Conservation through Facebook Page of the Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation, *Journal of Humanities and Social Science*, Rajapruk University, 4(3), 87-101. (in Thai)
- Tanakanjana, N., W. Arunpraparat, N. Pongpattananurak, R. Nuampakdee, and T. Chumsangsri. 2005. Sustainable recreation resources planning support system research report. Kasetsart University; Bangkok. (in Thai)